

הייעור הממשלתי במדינת ישראל – אפילוג

צבי אבני, אגף הייעור, קרן קימת לישראל, אשתאול zvikaa@kkl.org.il

תקציר

השאלות שבהן עוסק חיבור זה הן: מה היתה הפעילות של הייעור הממשלתי מקום המדינה ועד שהגיע לסוף דרכו? מהם הנושאים המקצועיים הייחודיים שהיו בעיסוק בלעדי של אגף הייעור הממשלתי ומה עלה בגורלם לאחר ביטולו של האגף? מהן הסיבות שבגללן הוחלט על מיזוגו של אגף הייעור הממשלתי במחלקת הייעור של קק"ל? מי היו דמויות המפתח בתהליך שהביא לקיצו של אגף הייעור הממשלתי? איך מוזג הלכה למעשה אגף הייעור במחלקת הייעור של קק"ל? מה היה שיקול הדעת למנות את שרון נֶץ ולא את ד"ר עמיהוד גור למנהל מחלקת הייעור של קק"ל ואיך הפכה סוגיה זו ליעיסוק המרכזי בתהליך ביטולו של אגף הייעור הממשלתי?

פעולות הייעור הממשלתי מקום המדינה ועד 1960¹

הייעור הממשלתי שפעל בתקופת המנדט הבריטי בארץ ישראל כמסגרת ממשלתית עצמאית² המשיך את פעילותו לאחר הקמת מדינת ישראל כיחידה במשרד החקלאות. עיקר עיסוקו היה באכיפת פקודת היערות, בניהול שמורות היער המוכרות ובנטיעת יערות בשטחי שמורות היער. פעילות הייעור הממשלתי התרכזה בעיקר בצפון הארץ ורוב הנטיעות התבססו על עצי איקליפטוס (קרן, 1970). במסגרת הייעור המשקי, הייעור הממשלתי קידם גם נטיעת עצי צפצפה בהשקיה כמטעים מסחריים לייצור עץ. חשוב לציין, שאגף הייעור הממשלתי היה הגוף הראשון במדינת ישראל שניהל (במסגרת שמורות יער) את השטחים שבמהלך השנים יועדו לשמורות טבע ולגנים לאומיים לפי תוכניות בניין ערים מאושרות³ ונתן הגנה לשטחים אלה, שרובם אכן הוכרו לימים כשמורות טבע או כגנים לאומיים במרכז הארץ ובצפונה.

בשנת 1960 בוטל אגף הייעור הממשלתי. השטחים שבניהולו, חלק מן האנשים ששירתו בו ומרבית ציודו ונכסיו עברו למחלקת הייעור של קק"ל. המיזוג היה מהלך מקדים להסכם שנחתם בין קק"ל לממשלת ישראל יותר משנה מאוחר יותר (האמנה). בתהליך הפסקת פעילותו של אגף הייעור הממשלתי, שנמשך כשנה וחצי, נתגלו משברים שהביאו למעורבות ציבורית ותקשורתית גדולה. ההחלטות על הפסקת פעולתו של הייעור הממשלתי ועל ניתוק המחקר היערי מהייעור נבעו בעיקר ממאבקי כוח אישיים וארגוניים. להחלטות אלה סייע מצבו הירוד של הייעור הממשלתי, שנבע מחוסר משאבים ומאי-סדירות בפעילות, מתפקודו החלקי ומהיעדרויותיו של מנהל ד"ר עמיהוד גור, ומצד שני, מהאפשרות לגייס כספי תרומות למפעל הייעור רק דרך קק"ל.

עם המיזוג נפתרו בעיות כלכליות וניהוליות שהקשו על תפקוד אגף הייעור הממשלתי, אך בה בעת גם נקבעו מספר עובדות בעייתיות בניהול הייעור בישראל. כיוון שלא ניתנה כמעט התייחסות לבעיות שנוצרו, הן מלוות את ניהול הייעור עד היום הזה. הבעיות הן בתחומים החוקיים, המקצועיים, הקרקעיים והארגוניים. ניתן למנות בהן את: כפיפות הייעור לגוף האחראי לפיתוח בשטחים פתוחים, העדפת אנשי ביצוע ופיתוח על אנשי מקצוע, הפרדת המחקר היערי מהייעור, קיבוען בחוק הארכאי לניהול היערות, הזנחת ניהול שמורות היער, בעייתיות במינוי של איש קק"ל לפקיד יערות והעדד ביקורת המדינה על הייעור למרות היותו גוף המנהל מקרקעי מדינה.

מילות מפתח (נוספות על מילות הכותרת): אגף הייעור הממשלתי; מחלקת הייעור של קק"ל; אמנה בין מדינת ישראל לקק"ל; שמורות יער; פקודת היערות; עמיהוד גור; יוסף נֶץ; שרון נֶץ.

מבוא

חלפו יותר מ-44 שנים מאז חדל אגף הייעור הממשלתי להתקיים במדינת ישראל. בפעולה ארגונית שנמשכה כשנה וחצי מוזג אגף הייעור הממשלתי במחלקת הייעור של קק"ל ונטמע בה. בהווה ששררה במדינת ישראל בעת ההיא, שהיתה שונה לחלוטין מזו הקיימת כיום, היווה ביטול אגף הייעור הממשלתי נושא רב חשיבות ברמה הלאומית, זכה להד תקשורתי נרחב בעיתונות הכתובה והעסיק רבות את ראשי המדינה ודירקטוריון קק"ל.

¹מבוסס על אבני 2003, פרק ב'.

²כבדי לקדם את פעולות הייעור, הופרדה בשנת 1936 היחידה לייעור ממחלקת החקלאות והפכה למחלקה ממשלתית עצמאית, שהיתה שוות ערך למשרד ממשלתי.

³השלטון הבריטי ייעד, אפוא, שטחים נרחבים לשמורות יער במסגרת תוכניות מתאר גליליות (ברוצקוס, 1986), (אשר הפכו ברובן לשמורות טבע), בנוסף לשטחים אחרים שהוכרו להגנת פקיד היערות בתוקף פקודת מנדטוריות למניעת סחף וסחף חול. כך נכתב בהוראות תוכנית R6 לאזור לוד שאושרה בשנת 1941. שטחים של שמורות יער שניטעו על-ידי ממשלת המנדט ביערות נטע-אדם יועדו ליער ממשלתי. דוגמאות לכך ביערות המופיעים בתסריט תכנית המתאר הגלילית ממערב לירושלים בתוכנית RJS משנת 1942. ייעודו בתוכניות הגליליות יערות הקק"ל ופיק"א, בהיותם נטועים על קרקע פרטית, יועדו בתוכניות הגליליות לקרקע חקלאית. לדוגמה, יער בן-שמן בתסריט של R6, התכנית הגלילית לאזור לוד, שאושרה בשנת 1941.

הייעור הממשלתי התנהל על בסיס מקצועי ומינהלי, שהמשיך את מסורת הייעור הבריטית במושבותיהם האחרות, תוך שיתוף פעולה עם יערי קק"ל בדרגי השטח, אך תוך יחסי התעלמות וניכור בין מנהלי שני הארגונים: עמיהוד גור מצד הייעור הממשלתי ויוסף נץ, מנהל אגף קרקעות וייעור, מצד הקק"ל (ליפשיץ וביגר, 2000).

בשנת 1952 נעשה ניסיון תיאום בין הייעור הממשלתי לקק"ל, שלא צלח. שר החקלאות והפיתוח דאז, לוי אשכול, מינה מועצה לייעור בישראל, בכדי שתשמש כרשות מוסמכת לפי תקנות ההגנה לשעת חירום. בהרכב המועצה היו חמישה חברים: שלושה נציגי ממשלה, נציג הסוכנות ונציג הקק"ל יוסף נץ, ששימש כיו"ר המועצה, ברם המועצה התכנסה רק פעמיים ואח"כ פסקה פעולתה (ויץ, 1970).

מאיו 1 ניתן ללמוד, שמהקמת המדינה ועד חתימת האמנה הריחבה קק"ל את שטחי היערות שבניהולה ב-150 אלף דונם, לעומת 100 אלף דונם שנטע אגף הייעור הממשלתי. יצויין כי הייעור הממשלתי עסק גם בניהול מאות אלפי דונמים של שמורות יער (גרון, 1970).

ועדה לבחינת הייעור מטעם משרד החקלאות

בעקבות הויכוח הפומבי בעניין מינויו של מנהל מחלקת הייעור בקק"ל, שהתנהל ביולי-אוגוסט 1959 (ויפורט להלן), והביקורת שהוטחה במהלכו על אופן ניהול אגף הייעור הממשלתי, מונתה ועדה פנימית במשרד החקלאות בראשותו של הסמנכ"ל, עשהאל בן-דוד, לצורך בחינת אגף הייעור, כדי ש"נהיה מוכנים לבידיקה ציבורית העתידה לבוא"⁸. הועדה קיימה 7 מפגשים שחלקם היו סיורים בשטח. מסקנותיה הוגשו ביום 19.5.1960⁹ לאחר שהאיחוד הושלם ואגף הייעור פסק להתקיים. מדיוני הועדה והדברים שהובאו בפניה ניתן ללמוד על הפעילות והבעיות שהיו מנת חלקו של אגף הייעור הממשלתי. שלושה מפקחים אזורים של אגף הייעור העלו בפני הועדה את הבעיות שהקשו על עבודת האגף¹⁰, מדבריהם עלה, שיעקר פעילותו של אגף הייעור היה שמירה על הקיים ולא נטיעה. אחרי שנת 1953 האגף התבסס באופן מוחלט על עבודת מובטלים שהפנה משרד העבודה ("עבודות יזומות"), והדבר הביא לחוסר סדירות בקבלת עובדים ולא-יכולת לשלוט במספרם, לקבלת עובדים באיכות ירודה (לעומת קק"ל שהשתתפה בתשלום למובטלים¹¹),

מהנתונים שבטבלה 1 עולה, שהייעור הממשלתי היה פעיל מאוד בהכנת שתילים ובנטיעת שטחים נרחבים. ראוי גם לציין שהייעור הממשלתי השקיע הרבה בשתילת שדרות לאורך כבישים.

אגף הייעור הממשלתי סיפק מדי שנה שתילים רבים, חינם אין כסף, לנטיעה על-ידי גורמים שונים. בטבלה 2 מופיע הפירוט (לפי שנים) של כמויות השתילים שקיבלו הגורמים השונים ממשלתות אגף הייעור הממשלתי.

טבלה 1: פעילות הייעור הממשלתי בישראל תש"י - תש"ף (1950-1960):

השנתון ¹	מספר שתילים בנטיעות	מספר שתילים טיפוסים	טווח טיפוסים (דונם)	יער טיפוס במטרים (דונם)	שטח במוקד (דונם)	סכומי לברי דברים (דונם)	הערות
תש"י 1950	1,800,000	185,000	2,815	28,800	285,000		
תש"א 1951	2,181,915	1,824,000	9,800		483,580	81	סוף תחילת תוכנית המעבר ליער. תחילת 22 חקירות מדעיות. סכום עבודות יער: 478,500 דונם
תש"ב 1952	8,900,000	2,900,000	20,085		481,424	211	המעבר ליער יסתיים ב-17.3.52 דונם. תחילת תוכנית המעבר ליער. סכום עבודות יער: 13,880 דונם
תש"ג 1953	4,800,000	2,881,500	18,811	18,300	488,184	111	סכום עבודות יער: 594,000 דונם
תש"ד 1954	4,200,000	811,838		42,847	472,068	43	
תש"ה 1955	3,344,000	1,703,000	24,000	46,754	468,879	134	סוף תחילת תוכנית המעבר ליער. סכום עבודות יער: 480,879 דונם
תש"ו 1956	3,427,000	1,188,000		53,894	418,181	70	סכום עבודות יער: 480,800 דונם. תחילת תוכנית המעבר ליער. סכום עבודות יער: 144,800 דונם
תש"ז 1957	3,420,000	2,300,000	4,189	48,000		143	40% ממוכר לרשות הממשלית
תש"ח 1958	3,644,000	2,204,000	5,400	78,538	457,775	6	תחילת תוכנית המעבר ליער. סכום עבודות יער: 480,800 דונם
תש"ט 1959	5,343,580		17,140	88,000	486,080		סוף תחילת תוכנית המעבר ליער. סכום עבודות יער: 480,800 דונם
תש"ף 1960	4,570,000	3,320,000	7,400 (דונם)	98,747			תחילת תוכנית המעבר ליער. סכום עבודות יער: 480,800 דונם. תחילת תוכנית המעבר ליער. סכום עבודות יער: 1,280 דונם

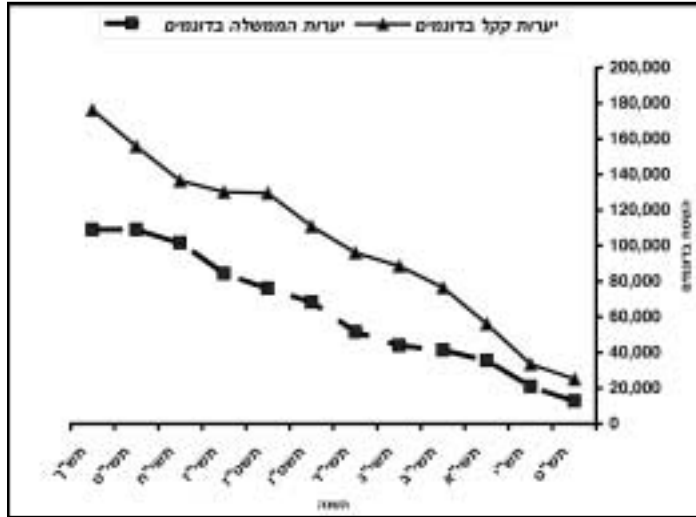
טבלה 2: פירוט חלוקת שתילים על-ידי הייעור הממשלתי²

השנה	לצבא ולמטות	למחלקות ממשלתיות אחרות	לעיריית המועצה	למסדות	לראשי הקלעים	לפרטים	סך הכל
1948/9	157,540				103,100	23,220	283,860
1949/50	191,440			848,240	377,190	17,000	1,434,830
1950/1	74,680			2,660,800	748,900	208,100	3,690,480
1951/2	142,300			1,058,600	988,283	157,892	2,327,075
1952/3	157,070			432,620	864,100	65,090	1,518,880
1953/4	92,480			501,000	458,390	74,060	1,125,930
1954/5	151,180			764,830	459,800	171,640	1,547,450
1955/6	34,780			134,300	150,630	98,620	680,625
1956/7	97,315			204,340	324,130	54,070	943,905
1957/8	47,680			141,173	236,159	225,915	1,143,765
סך הכל	1,246,595	385,345	479,813	6,977,689	4,834,651	1,892,607	14,896,920

⁸ מכתב מינוי מיום 7.10.1959 ששלח מנכ"ל המשרד יצחק לוי.
⁹ מכתב נלווה של עשהאל בן-דוד שבו ציין: "אנו מצטערים על האחרון בהגשת הדו"ח ומקווים שהוא יתרום להבהרת כמה פרשיות בנושא זה"; הדוח המסכם עצמו לא נמצא בארכיון המדינה.
¹⁰ פרוטוקול מס' 2 מיום 28.10.1959; דברים שהשמיעו המפקחים האזוריים נ' מתוקי, י' הרשגון וע' תמיר.
¹¹ ההטענה היתה שעד 1953 אגף הייעור שילם למובטלים כמו קק"ל ואכן עד אז התנהלה עבודה סדירה.

⁴ הנתונים מבוססים כולם על נתוני השנתונים הסטטיסטיים של מדינת ישראל.
⁵ השנתון מייצג נתונים לשנה חולפת.
⁶ השטחים שניטעו כוללים חלק מהשנים גם נטיעות מילואים ונטיעות בשטחים שלא נהלו על-ידי הייעור הממשלתי.
⁷ מבוסס על מכתב ברוך רביצקי ליוסף ויץ מ-1958.25.

איור 1: שטחי היער בישראל (בדונמים) והשתיכותם הניהולית, בשנים תש"ט-תש"ך (1949-1960)¹⁶
Fig 1: Forest Areas in Israel (in dunams¹⁷) and their Administrative Affiliation 1949-1960

סגן מנהל האגף; הוא העריך שהצוות טוב ולא חש שהארגון צולע. מכיוון שכך, הסכים שעמיהוד גור ינהל במקביל שני אגפים: במשרד החקלאות ובאוצר¹⁵. בגלל שהייעור בוצע ברובו בתקציבי התעסוקה, לא הוכנה תוכנית כללית; התוכנית הסדורה היחידה שהיתה בפיכוח המשרד היתה נטיעת איקליפטוסים לצורכי תפוקת עץ. להערכת גת, גור העדיף את האורן ולא קיבל בהתלהבות את נטיעת האיקליפטוסים שנכפתה עליו. גבתי נפגש עם גור יותר מאשר עם מנהלים אחרים, בעיקר מפני שהאגף היה תלוי בתקציבים בלתי צפויים ולעיתים קרובות נקלע לקשיים תקציביים. לכינוסים ולנסיעות לחו"ל נהג גור לבקש אישור מגבתי והיה מקבל.

בראיון שקיימה הוועדה עם יצחק לוי, מנכ"ל משרד החקלאות באותה עת¹⁸, הוא ציין שהקשר של אגף הייעור עם המשרד היה רופף; במשך שנה וחצי מתוך השנתיים ששימש בתפקידו שהה עמיהוד גור בחו"ל. בפעמים שנפגש עמו היחסים לא היו טובים, כי גור חשד בו שהחיש את ההעברה לקק"ל כיוון שתמך בהחלטת הממשלה בעניין. לוי ניסה לתווך בין יוסף ויץ לגור, ניסה להשפיע על ויץ לקבל את עמיהוד גור כסגנו ואף לכתוב מכתב לגור בעניין, אך האחרון התנגד¹⁹. גור נסע לחו"ל בעת הזאת לפי בקשת משרד החוץ. שר החקלאות והמנכ"ל נפגשו

ואף לשיבוץ מובטלים שקק"ל סירבה לקבל. היה מחסור בפועלים בכל עת שהיה צורך בידיים עובדות בקטיף, בבציר, במסיק זיתים, באיסוף בוטנים ובעבודות עונתיות דומות, שקיבלו עדיפות לקבלת מובטלים. כמו-כן הופסקה הפניית מובטלים כאשר פונו מעברות. התקציב לפעילות לא היה מספיק ולא ניתן בזמן. כלי העבודה שהועמדו לרשות העובדים היו ברמה ירודה ואמצעי ההובלה אף הם לא היו מספיקים. לעומת זאת (לטענתם), הנטיעות של קק"ל הצליחו יותר, בעיקר כי בידי קק"ל היו אמצעים רבים יותר ולא מפני שאנשי קק"ל היו מקצועיים יותר.

עוד נטען על-ידי המפקחים כנגד האגף, שהיתה צנטרליזציה מוחלטת המבוססת על האדם שעמד בראשו, אשר לא קיים קשר והתייעצויות עם המפקחים. לא הוכנו תוכניות ארוכות טווח, לא היו נהלים והנחיות קבועות וכל פעולה היתה מקרית. סיכומים וסקרים נעשו בידי הנהלת האגף וכך גם רישום הפעילויות והמיפוי. תוכניות ייצור השתילים והזרעים עבורן סופקו מהמרכז האדמיניסטרטיבי של האגף באילנות (אם-כי רוב השתילים שנטע האגף הוכנו במשתלות האזוריות). גם תוכניות הנטיעה הוכנו בהנהלת האגף, ללא שיתוף המפקחים, ורווחי הנטיעה המוכתבים על-ידי מנהל האגף היו של 3 מ' מעץ לעץ (150 עץ לדונם¹²), לעומת 2 מ' רווח ראוי ולעומת 300-400 עץ לדונם בקק"ל. רווחים גדולים אלה הביאו לקרחת גדולות, במקומות שבהם חלק מהשתילים לא נקלטו. לא נערך סקר קליטה סדור והערכת קליטת הנטיעות נעשתה בראייה ולא בספירה. כן התעקשו לטעת מדי שנה בשטחים הסלעיים הקשים. חרובים לא ניטעו בגלל התנגדות של מנהל האגף בחודשים אוקטובר-מרס (עונת הנטיעות) נהג מנהל האגף לשהות בחו"ל.

המחקר שהיה משולב באגף לא שיתף פעולה עם העובדים בשטח, אלא רק שלח תוכניות וזרעים ולא עקב אחר הביצוע ואחר התוצאות שהתקבלו. לא נעשתה תוכנית מחקר ארוכת טווח; לא היו ימי עיון ולא הובאו לפני המפקחים דו"חות ביקור של מומחים מחו"ל. כשמנהל האגף התפטר בעבר [1954], קראו חלק מן המפקחים שלא להחזירו ואף לא למנות את סגנו [ברוך רביצקי] במקומו¹³.

הוועדה ראינה גם את חיים גבתי¹⁴, שניהל במשך שבע שנים את משרד החקלאות. גבתי האיר את הנקודות הבאות: אגף הייעור היה אוטונומי כמו שאר האגפים; לא היה פיקוח של הנהלת משרד החקלאות על הביצוע, אך בפעמים שגבתי סייר הוא התרשם לטובה מפעילותו. גבתי סמך על ברוך רביצקי,

¹⁶הנתונים לפי שנתון סטטיסטי לישראל 1961 עמוד 174. צריך להתייחס בספקנות לנתונים, שכן במאון שטחי היער נכללו במקרים רבים גם שטחים שניטעו פעמיים ויותר.

¹⁷A dunam is 1/10 of a hectare and about 1/4 of an acre

¹⁸פרוטוקול מס' 7 מיום 12.11.1959.

¹⁹ככל הנראה יש כאן ביטוי להתנגדות עמיהוד גור לשמש כסגן לשרון ויץ ולא ליוסף ויץ.

¹²מתוקי טען ל-3 מ' רווח (שהם 110 עץ לדונם) ואילו הרשטון דיבר על 150 עץ לדונם.

¹³בהמשך מופיעה טענה הפוכה של מי ששימש באותו זמן כמנכ"ל משרד החקלאות.

¹⁴פרוטוקול מס' 6 מיום 12.11.1959.

¹⁵באוצר - ינהל את אגף מקרקעי המדינה, שרוב השטחים שנוהלו על ידו היו אדמות מוכרות ליער.

מינימום מסוים משטח המדינה. נקבעו שני סוגי יערות: יער-מגן, שמגן על קרקע ומים במדרונות ההרים [מפני סחף ונגר], ויער-תוצרת, שתפקידו לספק כשליש מצורכי העץ של המדינה. ביערות היו אמורים להסדיר רעיית כבשים ופרות ולמנוע רעיית עיזים. באמצעות הנטיות יש להגן על החקלאות מפני רוח וחולות נודדים, בעיקר במרחבי הנגב הצפוני. כמו כן, יש לפתח את היער לקידום התיירות ולעודד הדרכה, חינוך, מחקר וניסויים. אגף הייעור הממשלתי בוקר על-ידי מבקר המדינה מדי פעם.

ביטול אגף הייעור הממשלתי והטמעתו במחלקת הייעור בקק"ל – הסיבות והתהליך

ביטול הייעור הממשלתי היה חלק ממהלך של הסדרת מעמדה של קק"ל במדינת ישראל ומיסוד מערכת היחסים ביניהן באמנה. איחודם של גורמי הייעור וביטול הייעור הממשלתי היווה צעד ראשון, שהקדים את החקיקה ואת האמנה בין מדינת ישראל לקק"ל. במהלך הסדרה זו הוקמו מועצת מינהל פיתוח הקרקע ומועצת מינהל המקרקעין המשותף, לניהול אדמות קק"ל, המדינה ורשות הפיתוח.

ניתוח האירועים והכוחות שפעלו במהלך ביטול אגף הייעור הממשלתי מאפשר למנות את הסיבות להטמעתו במחלקת הייעור של הקק"ל.

בראש וראשונה השפיעו כוחם ומעמדם של ראשי קק"ל וקשריהם עם ראשי השלטון במדינת ישראל, שהיו עדיפים על יחסי הציבור של אגף הייעור הממשלתי. במיוחד בלט מבין ראשי הקק"ל יוסף נַיִץ, שניהל לאורך עשרות שנים את אגף הקרקעות והייעור בקק"ל, במקביל להיותו חבר מוביל בדירקטוריון של קק"ל. דוגמה אחת מני רבות להשפעתו של יוסף נַיִץ על השרים באה לביטוי במכתב של מנהל אגף הייעור הממשלתי לשר החקלאות²²: "מסופק אני אם הצעה זו²³ תתקבל – כי אינה הצעה של מר נַיִץ – עד עתה לא הצלחתי להציע אף הצעה שנתקבלה".

השארית הייעור בידי הקק"ל יכלה לאפשר את מימון הייעור מתרומות פטרונות ממס. לא ניתן לפטור ממס תרומות שנועדו לפעילות שנועשה בידי הממשלה.

הקלו על ההחלטה תלותו של אגף הייעור הממשלתי במובטלים שנשלחו אליו ממשד העבודה וההצלחה של מסע השכנוע שנקטה קק"ל, שהדגיש שוב ושוב את השקפתה, שלפיה הייעור הממשלתי נכשל בנטיעותיו ולא הקפיד על נורמות עבודה, בעוד קק"ל הצליחה בנטיעותיה ובאחזקת יערותיה. גם תפקודו החלקי של מנהל אגף הייעור הממשלתי עמיהוד גור, והעדויותיו מהארץ, בפרט במהלך המיזוג בין הגופים, השפיעו על קבלת ההחלטה.

עמו והביעו דעתם שאין השעה מתאימה להיעדרות בעת ביצוע האיחוד, אך גור סירב אפילו לדחיה של חודש על מנת לדאוג לאנשיו בוועדה הפריטטית של משרד החקלאות והאגף. איחוד הייעור הוא דבר טוב מבחינה לאומית, טען לוי. הוא העריך שתהליך האיחוד ייקח חודשיים ולא שנתיים. לדעתו, עבודות יזומות גורמות דמורליזציה ואי-סדר, וצריך לבסס את עבודת הייעור על תוכניות עבודה ועל תקציבים מוגדרים. המחקר ראוי שישאר קשור למסגרת האחראית לייעור – קק"ל, אלא אם עמיהוד גור יישאר בעבודה, שכן אז מטעמים אישיים מוטב לקשור את המחקר לתחנה לחקר החקלאות.

בנגזר המדינה נמצאה סקירה על פעילות אגף הייעור²⁰, שבה נמנו עיסוקי האגף בתחומים השונים: שמירה על שטחי שמורות יער גדולים באזורים הרריים מפני הסגות גבול, תיחום גבולות שמורות יער וטיפול בהכרזות, מתן רישיונות יער ליערות פרטיים ולשמורות יער, תביעות משפטיות מכוח פקודת היערות וטיפול בעבריינים, נטיות במחנות צה"ל, בשטחי חולות לפי פניות מע"ץ, הרכבת ואחרים, בשדרות לאורך דרכים ובגבולות שטחי חקלאות כשוברי רוח; ניצול ושיווק תוצרת יער לישובים חקלאיים, למפעלי תעשייה ולדואר (עמודי טלפון), הקמת מפעל לניצול עצי איקליפטוס באילנות, ניסור וחיטוי עמודים וסמוכות (לרבות אחסון, הובלה ושיווק), חלוקת שתילים לייעור למוסדות ולפרטים וקיום הדרכה והסברה בנושאי ייעור ונטיעות, עריכת סטטיסטיקה ורישומים עבור המדינה וגורמים בחו"ל, קיום קשרים בין-לאומיים בתחום הייעור ופעולות מחקר בתחום הייעור. במסמך נמסר גם, שב-1957 אושרו וניתנו תקציבים, תקנים וכלים להקמת מטעי איקליפטוסים.

ועדת בדיקה מטעם דירקטוריון קק"ל

מועצת המנהלים (הדירקטוריון) של קק"ל מינתה ועדה בת שבעה מקרב חבריה בראשות אברהם הרצפלד, בכדי לדון במבנה המינהל לפיתוח הקרקע ובדרכי המיניו של האחראים לענפי פעולתו השונים, ולהביא לפנייה מסקנות והצעות²¹. לאחר ששמעו את אנשי קק"ל, היפנו חברי הוועדה סדרת שאלות לאנשי אגף הייעור הממשלתי.

מהתשובות שקיבלה הוועדה מגמליאל דוֹאָר, מנהל מחלקת הנטיעות באגף הייעור, עולה שוב שמדי חודש היה צורך לשנות את תוכניות העבודה כדי להתאימן לממדי התעסוקה. הוא טען שצריך לטעת יער ללא קשר לפתרון בעיות תעסוקה וראוי לעודד חידוש טבעי של יערות שלא באמצעות נטיעה. יש צורך גם לעודד נטיעת יערות על ידי גורמים נוספים, באמצעות חלוקת שתילים. מדיניות הייעור היתה, שהיער צריך לכסות

²²מכתב עמיהוד גור לשר החקלאות מיום 27.10.1958

²³הצעה למינוי יעריים מקצועיים לתפקידי ניהול בוגף שינהל את הייעור אחרי האיחוד של אגף הייעור הממשלתי עם מחלקת הייעור של קק"ל.

²⁰מסמך מפורט של 4 עמודים ללא תאריך וללא שם מחבר, נכתב, ככל הנראה ב-1959.

²¹מכתב אברהם הרצפלד לשר החקלאות מיום 10.9.1959

שהה בחו"ל בכל התקופה שבה התממש ביטול הייעור הממשלתי. **ברוך רביצקי**, סגנו. החל את עבודתו במחלקת הייעור של ממשלת המנדט עוד בשנת 1928 והמשיך באגף הייעור הממשלתי של מדינת ישראל. לאחר האיחוד שימש כסגנו של שרון ונץ במחלקת הייעור של קק"ל והופקד על היערות הטבעיים ושומרות היער. הוא היה הראשון בעובדי קק"ל שמונה על-ידי שר החקלאות לתפקיד פקיד היערות.²⁶

מיומנו של יוסף נץ (1965) וממקורות נוספים ניתן לדלות רסיסי מידע על הכרונולוגיה שבה הגיע לקיצו אגף הייעור הממשלתי וכן על האישים המרכזיים שנטלו חלק בתהליך (כל המובאות שאין לידם הפניה לאסמכתא הן מיומנו של ויץ): כבר ב-31.5.1949 כותב יוסף נץ ביומנו: "בדרך לת"א סרתי למשתלה הממשלה בקדימה"²⁷ וביקרניה יחד עם עמיהוד. שוחחתי עמו על מכון למחקר בייעור שיוקם על-ידי הממשלה ועבודת הייעור המעשית תיעשה על-ידי הקק"ל.

הנושא של ביטול הייעור הממשלתי עולה לראשונה ב-13.2.1957. ביום זה כותב יוסף נץ על כך שלוי אשכול מעלה בשיחתו עמו: "ומיניה וביה 'הציע מחשבה' אולי אפשר לקיים חלוקה: הקרקע כולה תהיה בנאמנות של המדינה ותנוהל על ידה; ולעומתה פיתוח קרקע כולל הכשרה וייעור – בידי הקק"ל; לא נראה לי." ב-9.6.1957 בתיאור שיחה מפורטת שקיים באותו יום עם דוד בן-גוריון, ראש הממשלה, מציין נץ שכן גוריון מציע לקק"ל "שתי עבודות: ייעור ויישוב הרים".

ב-31.7.1957 ממנה דוד בן-גוריון ועדת ששה בראשות לוי אשכול (חברים נוספים: חיים גבתי, יוסף נץ, קדיש לוז, פרץ נפתלי ופנחס ספיר) שתפקידה "לברר את פעולותיה של הקק"ל בשטח הקרקעי לצרכי המדינה".

ב-31.3.1958 נסקרת ישיבה שהתקיימה אצל לוי אשכול ביחד עם שר החקלאות קדיש לוז, ועמיהוד גור מנהל אגף הייעור הממשלתי. לוי אשכול הציע איחוד החקר והביצוע במחלקת הייעור של קק"ל. קדיש לוז ביקש להשאיר הנושאים הבאים בידי הממשלה: "1. החקר; 2. קיום החוקים; 3. ניצול היערות של הממשלה." יוסף נץ הסתייג מהיות פקיד ממשלתי במחלקת היערות מחשש שלא ישוחררו תרומות, ואילו עמיהוד גור, שנאחו ברעיון מחלקה אחת שהעלה אשכול, הציע: "מחלקת ייעור אחת, אבל ממשלתית".

ב-17.5.1958 פגישה עם לוי אשכול, בביתו. יוסף נץ מוסר לו את רשמיו "מאגף הייעור של הממשלה, ארגונו וביצוע פעולותיו. הוא נראה לי חסר 'בעל בית' ומשולל תכנון ויעילות ביצוע, בשל חוסר תקציב יסודי לעבודה. תקציבו משמש רק להחזקת המנגנון ואילו הייעור בשדה סומך על תקציב משרד העבודה לעבודות יזומות בשביל מובטלים. תקציב זה אינו יציב, וקורה, שבעונת העידורים נלקחים העובדים למקום

מההתייחסות של ראשי משרד החקלאות עולה האינטרס של המשרד והממשלה להכשיר את הקמתו וקבלתו לניהול של מינהל המקרקעין, שהיה עתיד להיווסד ושאמור היה לכלול את מקרקעי הקק"ל. כל זאת "בתמורה" לביטול אגף הייעור, שכחידה ארגונית היווה מעמסה תקציבית על משרד החקלאות.

הדמויות הפעילות המרכזיות, ששימשו כשחקנים ראשיים בעת תהליך ביטול אגף הייעור הממשלתי, היו:

אנשי ממשלה:

לוי אשכול²⁴, שר האוצר ששימש באותה עת גם כראש מחלקת ההתיישבות של הסוכנות. הוא היה גם חבר קרוב ליוסף נץ. **קדיש לוז**, שר החקלאות.

יצחק לוי, מנכ"ל משרד החקלאות.

עשהאל בן-דוד, סמנכ"ל משרד החקלאות, שריכוזו במשרד את רוב העבודה הקשורה בהפסקת פעילות אגף הייעור. אנשי קק"ל:

יוסף נץ, מנהל אגף קרקעות וייעור וחבר הדירקטוריון, שהיה באותה עת כבר בגיל 70. בהמשך מילא את התפקידים הבאים במקביל: מנהל מינהל המקרקעי ישראל, יו"ר מועצת פיתוח הקרקע וממלא מקום יו"ר דירקטוריון קק"ל.

שרון נץ, מנהל מחלקת הייעור של קק"ל. בנו של יוסף נץ. נולד ב-1915 ברחובות, גדל בסג'רה ולמד בגימנסיה העברית בירושלים ובבית הספר החקלאי מקווה-ישראל.

החל מ-1934 עבד במחלקת היערות של קק"ל. ב-1937 מונה למפקח על הייעור בצפון ואח"כ בירושלים. במלחמת העולם השנייה שירת בבריגאדה היהודית, נפצע במלחמת השחרור. מ-1953 שימש כמנהל מחלקת הייעור של קק"ל.

שמעון בן-שמש שימש כמשנה ליוסף נץ באגף הקרקעות והייעור ומונה לאחר האיחוד כמנהל מינהל פיתוח הקרקע. מינויו זה נועד לשכך את הסערה הציבורית שקמה בעניין מינוי שרון נץ למנהל אגף הייעור. כך היה אמור מנהל מינהל פיתוח הקרקע לשמש כ"חץ מינהלי" בין יוסף נץ, יו"ר מועצת מינהל פיתוח הקרקע, לבין בנו שרון.

אנשי משרד החקלאות:

ד"ר עמיהוד גור²⁵, מנהל אגף הייעור הממשלתי. נולד ב-1898 במקווה-ישראל, למד יערנות באוניברסיטאות קליפורניה, ייל ואוקספורד. החל לעבוד במחלקת הייעור של ממשלת המנדט בשנת 1928. עסק בשימור יערות בממשלת המנדט ואף ניהל את מחלקת הייעור, שמעמדה היה כמשרד ממשלתי. מ-1948 ניהל את אגף הייעור במשרד החקלאות הישראלי. שימש כמומחה לייעור מטעם האו"ם ונשלח לסייע לארצות רבות. פרסם ספרים ומאמרים וקיבל פרס ליערנות ע"ש ברנרד פרניו.

²⁶ילקוט פרסומים 740 תש"ד עמ' 880 מיום 18.2.1960, ילקוט פרסומים 809 תשכ"א עמ' 446 והודעת שר החקלאות משה דיין על הארכת המינוי עד סוף 1962 שמצויה בנגד המדינה.

²⁷הכוונה למשתלה אילנות.

²⁴מ-1963 שימש כראש ממשלת ישראל

²⁵על פי V.I.P. אנציקלופדיה לאישים 1976, הוצאת ראה, תל אביב.

ב-1959.2.6 "קדיש לזו הודיע כי עמיהוד גור יעמוד בראש חקר היער וגמליאל דואר יהיה סגנו. לידם תתקיים מועצה מייצגת מורכבת מאנשי אילנות, שניים ממחלקת הייעור של קק"ל ואחד מתחנת הניסיונות. נראה לי שמבחינה תיאורטית הכול נגמר."³⁰

ב-1959.10.25 החלטה מס' 17 של הממשלה בישיבתה מאותו יום: העברתו של ניהול הייעור הממשלתי לקרן הקיימת לישראל. מחליטים בהמשך להחלטה מס' 452 מיום 8.2.59 לאשר ביצוען על-ידי שר החקלאות של התחייבויותיו לפי טיוטת האמנה בין המדינה לבין הקרן הקיימת לישראל, בעניין ניהול היער.

ב-1959.12.7 מסיבת היכרות למפקחים המחוזיים והאזוריים במחלקת הייעור המאוחדת. משתתפים כ-40 איש. ארוחת צהריים, הרצאה של יוסף נַץ על תפקידי המחלקה המורחבת. המשתתפים נטעו חורשה.

ב-1960.4.13 יצחק לוי מסר ליוסף נַץ שעמיהוד גור התפטר. ב-1960.4.5 משרד החקלאות מפרסם את ההודעה הבאה:³¹ "החל מ-1.4.60 הועברו כל פעולות האגף לייעור, פרט לחקר, למסגרת קק"ל. החל מתאריך זה השתבצו העובדים של האגף שנכלל בהסדר מסגרת כוח האדם של קק"ל וזאת עפ"י הסכם המבטיח להם מלוא הזכויות, אותן צברו בתקופת שרותם בממשלה, גם בעתיד. ברכת המשרד תלווה את ציבור עובדי הייעור במסגרת החדשה".

שילוב עובדי אגף הייעור הממשלתי וציודו במחלקת הייעור של קק"ל³²

אגף הייעור הממשלתי כלל הנהלה ובה מנהל וסגן מנהל ו-9 מדורים לניהול מקצועי ואדמיניסטרטיבי. האגף נחלק טריטוריאלי ל-8 אזורים שבראשם עמדו מפקחי ייעור ראשיים (לעומת מחלקת הייעור של קק"ל שנחלקה ל-4 מחוזות). הועסקו באגף הייעור הממשלתי 71 עובדי תקן ו-222 עובדים ארעיים (שחלקם היו בעלי וותק של 10 שנים ויותר). מרכז האגף שכן באילנות והתקן שלו באתר זה כלל 120 עובדים ומנהלו היה ד"ר עמיהוד גור וסגנו ברוך רביצקי. מנהל מחלקת הנטיעות היה גמליאל דואר.³³

המדורים המקצועיים היו: מחקר,³⁴ מטעי איקליפטוס,³⁵ נטיעות,³⁶ משתלות,³⁷ מיפוי ומדידות³⁸ ומפעל הניסור והחיטוי.³⁹

³⁰על-פי פרוטוקול הישיבה שכתב עשהאל בן-דוד.

³¹נמצאת בגנזך המדינה.

³²מתבסס על מסמכי אגף הייעור הממשלתי ומשרד החקלאות בארכיון הציוני ובגנזך המדינה.

³³שנתון הממשלה תשי"ט.

³⁴נבקעו בו תקנים ל-12 עובדים ובין השאר גם לעוזר בנגרות, לאחראי לארבורטום, למשתלת אילנות ולחוקר נגב. החוקרים עסקו בתחומי סיליקולטורה (רנה קרשון), טכנולוגיית עץ (מיכה צ'ודנוף), אנטומולוגיה (שלמה נוימרק ויוסף הלפרין) ועזרת מעבדה שהוגדרה כעוסקת במחקר ובניסיונות גידול צפצפות.

³⁵במדור היה תקן לעובד אחד. את התקן מילא זמנית דן חת.

³⁶במדור היה תקן ל-3 עובדים.

³⁷במדור היו 29.5 תקנים. בראש המדור עמד שלמה מאירסון. בראש המשתלה הראשית באילנות עמד משה אלון.

³⁸במדור היו 6 תקנים.

³⁹במפעל זה היו 20 תקנים ובניהם 7 שעוסקים בחיטוי עץ, 2 מנסרים, 2 מקלפים ו-2 נהגים.

עבודה אחר, והעידור אינו נעשה, מה שמשפיע על הקליטה והתפתחות...". בסיום הפגישה מציע יוסף נַץ שהוא ימשיך לטפל לגיבוש הצעת ארגון למנגנוני העובדים בעת המיזוג.

ב-1958.3.6 שיחה עם יצחק לוי על אגף הייעור של הממשלה, לקראת התמוגגותו במחלקת הייעור של קק"ל: על מצבו הגרוע מבחינה משקית ועל עתידו. יוסף נַץ מציין שיצחק לוי הזדהה עמו בכל והבטיח את תמיכתו.

ב-1958.6.24 מתקיימת ישיבה עם קדיש לוי, יצחק לוי ועשהאל בן-דוד. יוסף נַץ מסר דוח קצר על ביקורו באגף הייעור. הויכוח היה בין נַץ שדיבר על 110 עובדים מאגף הייעור שיישאר בחוץ. על כך הגיב השר, שהוא הבטיח לוועד העובדים, שזכויותיהם תקוימנה כזכויות העובדים בקק"ל...".

ב-1958.12.9 סיור עם פנחס ספיר, שר המסחר והתעשייה, ואנשיו: "סיירנו ביערות שחריה שלנו (מה יפה הצליחו גם השנה; ואילו יערות הממשלה, שניטעו בסביבה היא, מעידים על כשלון גמור) ובמשתלת פלוגות.

משם למטע האגבות (פנטסטי - קרא פעמים אחדות ספיר - לא שיערתי שדבר כזה קיים אצלנו)".

ב-1959.3.23 ישיבה אצל שר החקלאות. אגף הייעור במצב התפרקות; החל מ-1 באפריל (תחילת שנת תקציב באותן שנים) אין לו תקציב לעבודה. הוקמה ועדה משותפת של שרון נַץ ושמעון בן-שמש מקק"ל, עשה אל בן-דוד וברוך רביצקי מאגף הייעור במשרד החקלאות.

ב-1959.3.29 ועדת הארבעה עובדת. שרון נַץ הכין "הצעה מפורטת וכמעט שלמה".

ב-1959.4.1 "החל משרד החקלאות, על סמך החלטה של שר החקלאות, בהעברת פעולות הייעור הממשלתי לידי קק"ל. משרד החקלאות נימק החלטה זו ברצון למנוע מצב בלתי ברור שעלול היה לפגוע קשות בעבודה התקינה של אגף הייעור".²⁸ למעשה מאותו יום שבו החלה שנת התקציב פעל אגף הייעור הממשלתי במשך שנה באמצעות קק"ל במימון שהועבר לה ממשרד החקלאות.²⁹

ב-1959.10.4 שרון נַץ מספר על דיון באגף הייעור באילנות, שעורר ויכוחים והישיבה נתפזרה.

ב-1959.4.26 סיור בגלבוע. הצלחה של ייעור קק"ל לעומת גבעת המורה שבה "ייעור האגף נכשל, אבל קיימים התנאים ליצירת יער".

ב-1959.9.15 שרון נַץ סיפר על ישיבת הוועדה, שבה העלה ברוך רביצקי הסתייגויות לסיכום וכולן נדחו. חתמו על דו"ח הוועדה שלושה. ברוך רביצקי לא חתם.

ב-1959.1.6 ישיבה³⁰ בענייני הייעור אצל שר החקלאות, המנכ"ל והסמנכ"ל ביחד עם יוסף נַץ ושמעון בן-שמש מקק"ל. השר הודה על הדו"ח המפורט שהגישו חברי הוועדה וסוכם שברוך רביצקי יהיה "מומנה על היערות הטבעיים ושמורות היער" וגמליאל דואר ימונה לסגן מנהל יחידת המחקר במסגרת משרד החקלאות.

²⁸מתוך מסמך 1163/10/1 בגנזך המדינה.

²⁹מתוך מכתב ארגון עובדי הייעור לשר החקלאות מ-4.5.1959.

לשמונת האזורים שבהם התנהלה הפעילות בשטח נקבעו 157 תקנים⁴⁰.

היתה בעיה בקליטת 222 העובדים הארעיים שהועסקו באגף הייעור הממשלתי ושחלקם היו עובדים ותיקים מאד⁴¹.

במחלקת הייעור של קק"ל שובצו חלק ניכר מעובדי התקן של אגף הייעור הממשלתי. לפי מכתב הארגון מחדש של מחלקת הייעור של קק"ל⁴² היו אמורים להשתבץ בקק"ל 98 עובדי תקן של הייעור הממשלתי ובתוכם ארבעה מפקחי ייעור בתפקידי שמתחת למפקחים המחוזיים של קק"ל.

מתיקי משרד החקלאות בגנוך המדינה עולה, שהיתה כוונה להעביר את המכון למחקר יערי במסגרת משרד החקלאות מאילנות לרחובות ולבית-דגן ולשבץ את עובדי במסגרת המכון למחקר חקלאי. בסופו של דבר נשארה יחידת המחקר היערי בניהולו של ד"ר רנה קרשון באילנות עד אמצע שנות ה-80, עת הועברה לבית-דגן. בין השאר גם היו מכתבים שהופנו לקק"ל לקבל לניהולה את אוסף העצים באילנות – דבר שהתעכב עד שנות ה-90. מסמכים אחרים דנים במנסרה באילנות, שעברה מאגף הייעור לקק"ל אך נסגרה לאחר כשנתיים. נושא פיטורי עובדיה עורר ויכוח עז בין קק"ל, העובדים ומשרד החקלאות.

העברת הציוד והרכוש לקק"ל שנעשתה בתיאום עם האוצר ומשרד החקלאות כללה את משרדי הייעור הממשלתי בכברי, בנצרת, בקרית שמונה ובאתרים נוספים; כן הועברו לקק"ל ציוד המנסרה, 20 טרקטורים ו-17 כלי רכב. נערכה גם העברה מסודרת של היערות וחלקות האיגולום⁴³.

מסמכים אחרים הקשורים בחיסול הייעור הממשלתי היו ההסכם להעברת העובדים שנחתם ב-31.1.60, מכתב של מבקר המדינה ליו"ר קק"ל, לפיו מעת שעבר אגף הייעור לקק"ל תערכנה ביקורות במחלקת הייעור של קק"ל⁴⁴.

המאבק על תפקיד מנהל מחלקת הייעור של קק"ל

מכל הנושאים שצצו בעטיו של מיוזג אגף הייעור הממשלתי בקק"ל, זהותו של מנהל מחלקת הייעור של קק"ל והיותו הבן של יוסף נֶיץ העסיקה את התקשורת, את הממשלה ואת דירקטוריון קק"ל יותר מכל האחרים.

בעת צריך היה למזג את שתי רשויות הייעור שפעלו בישראל, היה צריך להכריע מי ממנהליהן יעמוד בראש מחלקת היערות של קק"ל. מצד אחד ניצב שרון נֶיץ, בנו של יוסף נֶיץ ומנהל מחלקת הייעור של קק"ל, וממול מנהל אגף הייעור הממשלתי, ד"ר עמיהוד גור.

ההחלטה שלא למנות את עמיהוד גור למנהל מחלקת היערות של קק"ל נתקבלה בסיכומים שנעשו בין הקק"ל למשרד החקלאות. לפי סיכומים אלה עתיד היה עמיהוד גור להתמנות למנהל המחקר היערי במסגרת של משרד החקלאות (ויץ, 1965).

סערה ציבורית גדולה בעניין אי מינויו של גור התרגשה באוגוסט 1959, עוד בטרם שכחו הדי ההפגנות האלימות של עובדי הייעור של קק"ל שפוטר במגדל העמק⁴⁵ בשל סרובם לעבוד לפי נורמות של תפוקה, ושל עובדי הייעור הממשלתי במחנה-ישראל, בשל רצונם להשוות את תנאי שכרם לאלה של עובדי קק"ל.

הפולמוס הציבורי ניטש בשני מישורים:

1. הטענה שעמיהוד גור הוא איש מקצוע בעל השכלה ומעמד בינלאומי ולכן ראוי לעמוד בראש מחלקת הייעור של קק"ל יותר מאשר שרון נֶיץ חסר ההשכלה הגבוהה בכלל והיערנית בפרט.

2. המינוי הלא ראוי, לכאורה, שממנה אב את בנו - יוסף נֶיץ את שרון נֶיץ⁴⁶.

מטבע הדברים, בכתב-עת מקצועי העוסק בנושאים יעריים, הרחבת היריעה תתמקד כאן רק בתחום הראשון, דהיינו הביטב ההתאמה המקצועית: האם למנות כמנהל איש מקצוע משכיל או איש ביצוע מיומן, וכן האם להפריד את המחקר השימושי של הייעור מן הביצוע.

ב-29.7.1959 כותב דוד בן-גוריון לעמיהוד גור מכתב⁴⁷, שבו נאמר בין השאר: "בעצם שיטות הייעור – כמובן שאיני מומחה להן, אולם יודע אני בקיאותך הרבה במקצוע זה, ואם משום מה הורחקת או תורחק מעבודה ברובה זו – אין איש שיצטרעך על כך יותר ממני."

על אי מינוי של עמיהוד גור למנהל מחלקת הייעור, על-אף היותו איש מקצוע בעל שם, היו פניות רבות לעיתונות, למשרד

⁴⁴מכתב מבקר המדינה ז' מוזס ליו"ר קק"ל מ-9.12.1959.

⁴⁵20.7.1959, מעריב, הכותרת: "יצאו לחקור המהומות במגדל העמק"; ב-21.7.1959, מעריב, הכותרת: "שמונה מתפרעים גרמו למהומה במגדל העמק"; באותו יום בדבר, הכותרת: "פועלי מגדל העמק חוזרים היום לעבודה" ו-"תושבי היערי מדוכאים על ההתפרעות בתחומה".

⁴⁶מעריב, 4.8.1959, בעמוד 7, תחת הכותרת: "פועלי מחנה ישראל מקנאים ב"מיוחסים" מלוד".

⁴⁷על-מנת להתרשם מובא מקבץ כותרות עיתונים מאותה תקופה שעסק בנושא מינוי שרון ויץ: "תשוקה בצל האילנות" מעריב 10.8.1959, "על העצים ועל הבנים" מעריב 14.8.1959, "הצעת פשרה בקק"ל: האב יפרוש הבן יישאר" מעריב 17.8.1959, "יוקם חיץ מינהלי" בין האב והבן" ו"אבא שלי לא הגיש לי משרתי על מגש של כסף" מעריב 18.8.1959, "יציבות למופת" מעריב 19.8.1959, "המדורה שמסביב לייעור" דבר ו"יוסף ובניו" מעריב 21.8.1959.

⁴⁸על מכתב זה נודע רק כשפורסם כמה חודשים מאוחר יותר בעיתון בארגנטינה, והוא עורר אז סערה בשל קטע אחר שבו.

⁴⁰8 מפקחי אזור ו-5 עוזרים למפקחים. 24 פקחים ו-52 פועלים ראשיים. 4 משתלנים ו-15 פועלי משתלה. 12 טרקטורים, 4 נהגים, 1 מנהל חשבונות, 7 פקידים ו-1 עובד ניקיון. 24 שומרי יערות. 17 עובדים של הייעור שנקלטו לעבודה ב-1957 ביחידות צה"ל. 6 מפקחי הייעור הראשיים היו: בירושלים – יהודה הרשון; בדרום ובשרון – יונה שמואל; בחדרה – ישראל שפירא; בחיפה – נחמן מתוק; בצפת – משה שינדלר; ובנצרת – עזריה תמיר. בנוסף להם שרתו 3 מפקחי ייעור מחוזיים: משה בולטין – בגליל מעריב, צבי גרינטל – בטבריה ודרורי שלום – בעפולה. כל המפקחים החלו עבודתם באגף הייעור עוד בתקופת המנדט הבריטי, ולמעט אחד הם דורגו כארגונומים.

⁴¹מכתב אישי של עשהאל בן-דוד ליוסף ויץ מ-29.4.1958.

⁴²מכתב שרון ויץ מנהל המחלקה מ-25.3.1959.

⁴³מכתב גמליאל דואר לעשהאל בן-דוד מ-7.1.1960.

דוגמאות ליערות שנפגעו מפיתוח בשל אי הגנה ראויה: יער ירושלים בקטעים של הר המנוחות, הר חוצבים, רמת שלמה והר נוף; יער חניתה בהרחבת שלומי; יער בלפור בפיתוח מגדל העמק ועוד.

2. **העדפת אנשי ביצוע ופיתוח על אנשי מקצוע.** גישתו של יוסף נֶיץ, שהעדיף את אנשי המעשה, היתה מושרשת במחלקת הייעור של קק"ל. אי-שילובם של אנשי מקצוע הייעור בתפקידי ניהול יערות בקק"ל, כפי שהתבטא בשיבוץ עובדי אגף הייעור הממשלתי, נמשך עוד עשרות שנים ועדיין מהווה חלק מהתרבות הארגונית המאפיינת את הייעור בקק"ל (אבני, 2003).

3. **הפרדת המחקר ממחלקת הייעור.** מכל בחינה מקצועית ומנהלית היה עדיף שיחידת מחקר תהיה חלק מהרשות הממונה על הייעור בישראל כפי שהיה באגף הייעור הממשלתי וכפי שמתקיים במשרדים ובחברות ממשלתיות⁵¹. הרצון שלא לשבץ את עמיהוד גור, שהיה מיועד לעמוד בראש המחקר, במחלקת הייעור של קק"ל הוליד מהלך שניתן לו חותם רשמי באמנה. מהלך זה הביא להפרדה בין המחקר היערי המופעל על ידי מינהל המחקר החקלאי לבין הייעור המנוהל בידי קק"ל, הפרדה המתקיימת עד היום הזה.

4. **הימנעות מתיקון החוק הארכאי לניהול היערות (פקודת היערות 1926) ומחיקת חדש ועדכני.** החוק שלפניו ניהלו שטחי היער, ושלפניו 40 שנה כבר הוגדר כלא מתאים (טלאור, 1960, 1962) נשאר בתוקפו ללא שינויים. מאז שבוטל אגף הייעור הממשלתי היה חוסר עניין בולט של משרד החקלאות בחוק מחד וחוסר רצון של קק"ל מאידך, להביא לתיקון או לניסוח של חוק יער עדכני.

5. **הזנחת נושא שמורות יער.** בשנים הראשונות לאחר ביטול אגף הייעור הממשלתי המשיכו עובדי האגף לשעבר לנהל את שמורות היער במסגרת מחלקת היער של קק"ל. אולם לאחר מכן היו שנים רבות שבהן לא היתה התייחסות לשמורות יער במסגרת תוכניות בנייה ופיתוח שבוצעו בשטחן בידי המדינה ובחפיפתן לשמורות טבע וגנים לאומיים מוכרזים. מאמצע שנות ה-80 לא הוכרזו כמעט שמורות יער חדשות.

6. **מינוי איש קק"ל שאינו עובד מדינה, כפקיד יערות.** פקיד היערות הוא בעל הסמכות להוציא רשיונות ייעור, כולל רשיונות כריתה לאילנות מוגנים, והוא האחראי לאכוף את פקודת היערות. נושא מינוי פקיד יערות שאינו עובד מדינה עלה מיד עם מיזוג אגף הייעור הממשלתי במחלקת הייעור של קק"ל ולא סר מסדר היום המשפטי במשך כל

החקלאות ולקק"ל.

מאגודת האגרונומים⁴⁹ נכתב: "הגנו עומדים על כך, כי תפקיד חשוב זה של מנהל מחלקת היערות במדינה ייסר לאגרונום בעל השכלה גבוהה במדעי החקלאות והייעור". דיקן הפקולטה למדעי הטבע באוניברסיטה העברית⁵⁰ כתב: "במדינתנו נהנינו עד כה מהיתרון הגדול של איחוד שני התפקידים בידי של מנהל אחד בעל השכלה מדעית ובעל ניסיון כאחד, כפי שהדבר נהוג בכל הארצות המתקדמות. הפרדת התפקידים והטלת התפקיד המבצע בידי איש שאין לו רקע מדעי מתאים, פירושו נסיגה אחורה שתביא לידי חיכוכים וחוסר תיאום ולירידה ברמה המדעית של היערנות בישראל".

ב-1959.7.8 נכתב ביומן של יוסף נֶיץ: "ב'דבר' - וכנראה ביתר העיתונים - נתפרסם מכתב גלוי לדירקטוריון. התומים עליו 9 אנשים "מכובדים" והם שואלים: למה מינית את שרון למנהל מחלקת הייעור ודחית את ד"ר עמיהוד גור, כשהאחרון מפורסם כיערן מובהק ולא כן שרון. הם דורשים מכרו שיכלול גם את גור. החותמים הם: ד"ר ולטר איתן, י' רוקח, הרצל ברגר, מרדכי שטנר, פרופ' פרנקל, פרופ' סמבורסקי, לוריא, יזהר הררי וי' בן אהרון".

עקב הסערה הציבורית מונו ועדות נפרדות מטעם דירקטוריון קק"ל ומטעם מנכ"ל משרד החקלאות לבדוק את הטענות שהועלו. במקביל נמשך תהליך האיחוד של גופי הייעור כפי שסוכם קודם לכן.

בסופו של דבר התקבלה העמדה שהביע יוסף נֶיץ, לפיה ההצלחה המעשית בייעור היא שקובעת ועמיהוד גור נכשל במבחן המעשה: "לא אתן יד להכניס את האדם הזה לחוגנו, היודע לנטוע ונטיעתו מתקיימת בידו. ועל שרון דיברתי שעבודתו - עבודה" (ויץ, 1965).

סוגיות שלא נפתרו בעקבות ביטול אגף הייעור הממשלתי

אף שחלק ניכר מבעיות הארגון, הניהול וסדירות הפעולה מהן סבל אגף הייעור הממשלתי נפתרו עם ביטולו והטמעתו במחלקת הייעור של קק"ל, נוצרו בניהול הייעור בישראל בעיות אחרות, שחלקן לא נפתרו עד היום הזה:

1. **כפיפות לגוף פיתוח - למינהל פיתוח הקרקע ולא למשרד ממשלתי או לרשות העוסקת בניהול שטחים פתוחים.** הכפפת מחלקת הייעור של קק"ל, האחראית ליערות במדינת ישראל, לגורם הממונה במקביל גם על עבודות פיתוח ובנייה, התיישבות והכשרת שטחים לחקלאות הקשתה על הייעור בישראל לקבל עדיפות בנושאי שמירת יערות מפני פיתוח ובנושאי שימור הטבע בשטחים פתוחים. דוגמאות: עיכוב קידום תמ"א 22 בסוף שנות ה-70 ותחילת ה-80; אי התעסקות ביעוד שטחי יער לפי חוק תכנון ובנייה עד שנות ה-90, והימנעות מהגשת התנגדויות לתוכניות פיתוח שגרמו לפגיעה ביערות (אבני, 2003).

⁵¹ נכתב על כך ש' סמבורסקי, דיקן הפקולטה למדעי הטבע באוניברסיטה העברית, לוי"ר קק"ל ב-13.8.1959: "... בכל תחומן של הפעולות החקלאיות בכלל והיערניות במיוחד, אסור להפריד בין מחקר לפיתוח, כי במקצועות אלה הבחינה המחקרית והבחינה השימושית שלובות ומותנות זו בזו במידה שכל הפרדה אדמיניסטרטיבית ביניהן סופה להביא לידי כפילות ובובוז כוחות וכסף".

⁴⁹ מכתב ב' לוי"ר לניהל דירקטוריון קק"ל מ-10.8.1959.

⁵⁰ מכתב ש. סמבורסקי מ-13.8.1959.

משתלת אילנות 1950

טקס קליטתם בקק"ל של עובדי אגף הייעור הממשלתי 1.1.1960. נואם: י' ויץ. צלם: משה שויקי. באדיבות ארכיון הצילומים של קק"ל.

השנים שחלפו מאז. כבר ב-1960 התנהלה חלופת מכתבים בנושא^{52, 53}. לאחר מכן עלה הנושא בשנת 1968 על-ידי היועץ המשפטי לממשלה⁵⁴. מעת שהפסיק אגף הייעור הממשלתי לפעול, ממונים עובדי קק"ל כפקידי יערות. עניין זה עלה בעתירה של 'אדם טבע ודין' ואחרים לבג"ץ⁵⁵, בהתאם למה שנקבע שם ועל מנת להסדיר בעיות ניגוד עניינים נתמנה גם עובד משרד החקלאות לפקיד היערות. בעניין זה קיימות עדיין מחלוקות בלתי פתורות.

7. **ביקורת המדינה על מחלקת הייעור.** לא יושם חוק מבקר המדינה, לפיו גוף המנהל נכסי מדינה חייב בביקורת: ניהול היערות הוא ניהול בפועל של מקרקעי מדינה. לא נמצא המשך למכתב מבקר המדינה מדצמבר 1959 בעניין זה.

סיכום:

מאמץ גדול הושקע על-ידי המדינה וקק"ל להביא ליצירת רשות ייעור אחת בניהול קק"ל, שתנהל את היערות במדינה. מאמץ זה היה חלק מתהליך הסדרתה של פעילות הקק"ל וניהול המקרקעין הלאומי במדינת ישראל הפעילות האינטנסיבית בשנים 1960-1959 הביאה באחת לביטול אגף הייעור הממשלתי ולהפסקת פעילותה הישירה של המדינה בתחום הייעור, ויצרה מצב שבו גוף חוץ-ממשלתי הפך בפועל לרשות בלעדית האחראית לפעילות הייעור של המדינה. במהלך הפסקת פעילות הייעור הממשלתי נוצרו בעיות רבות, שמלוות את ניהול הייעור עד היום הזה. טוב היה לניהול היערות והשטחים הפתוחים במדינת ישראל לו היו נרתמים הקק"ל ומשרדי הממשלה להסדיר אחת לאחת את הבעיות הלא פתורות שנוצרו עם ביטול אגף הייעור הממשלתי.

מקורות:

אבני, צ', 2003. עיצובם ושמירתם של שטחי הנוף הפתוח בישראל כמייצגים את שיוכם הארגוני, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

ברוצקוס, א', 1986. שלבי התכנון של מערך השטחים לשמורות טבע וגנים לאומיים, תכנון סביבתי 35, 46-55. גרון, מ', 1970. שינוי פני הייעור בארץ ישראל מראשית ההתיישבות היהודית החדשה ועד היום, עבודת גמר לתואר מוסמך בגיאוגרפיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

ויץ, י', 1965. יומני, כרך ה', הוצאת מסדה.

ויץ, י', 1970. היער והייעור בישראל, הוצאת מסדה.

טלאור, מ', 1960. חוק היערות ושמורות יער, ליערן 10, (1-4), 40-42.

טלאור, מ', 1962. עקרונות חוק היערות לאור שינויים הכרחיים, ליערן 12, (2), 2-65.

ליפשיץ, נ' וביגר, ג', 2000. נלבישך שלמת ירק: הייעור בארץ-ישראל – מאה שנים ראשונות 1850-1950, קרן קימת לישראל והוצאת אריאל, ירושלים.

⁵²מכתב ברוך רביצקי ליועץ המשפטי של משרד החקלאות, גוטגלד, מ-6.3.1960.

⁵³מכתב סגן היועץ המשפטי של משרד החקלאות יוסף צ'חנובר לברוך רביצקי מ-17.4.1961.

⁵⁴הנחיה 21.730 מ-1.8.1969.

⁵⁵בג"ץ 288/00 אדם טבע ודין ואחרים נגד מדינת ישראל וקק"ל.